

**DISKRIMINACIJA ŽENA
SA INVALIDITETOM
U BOSNI I HERCEGOVINI**

 HEINRICH BÖLL STIFTUNG
SARAJEVO

Pripremu i izdavanje ove publikacije finansijski je podržala Fondacija Heinrich Böll. Za stavove i mišljenja iznijete u publikaciji odgovorni su sami autori i autorice, a ne Fondacija Heinrich Böll.

DISKRIMINACIJA ŽENA SA INVALIDITETOM U BOSNI I HERCEGOVINI

Autorica: Selma Plančić

Oktobar 2024.

Uvod

Pitanje diskriminacije žena s invaliditetom u Bosni i Hercegovini predstavlja kompleksan društveni izazov koji uključuje niz prepreka u ostvarivanju osnovnih ljudskih prava, kao što su pristup obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti i socijalnoj inkluziji. Ove žene nerijetko se suočavaju s višestrukim oblicima diskriminacije, usljed međusobnog preplitanja rodne neravnopravnosti i stigmatizacije povezane s invaliditetom. Iako zakonski okvir u Bosni i Hercegovini formalno štiti od diskriminacije, praktična primjena tih zakona često nije dovoljna da obezbijedi ravnopravan tretman i jednak pristup mogućnostima.

Ovaj rad analizira postojeće zakone i međunarodne konvencije koje regulišu prava osoba s invaliditetom i promovišu rodnu ravnopravnost, s posebnim fokusom na specifične izazove i potrebe žena s invaliditetom. Također, rad istražuje praktične barijere u ostvarivanju tih prava i ukazuje na ulogu nevladinih organizacija i građanskog društva u borbi protiv diskriminacije. Kroz analizu zakonskih mjera, statističkih podataka i svakodnevnih izazova, cilj rada je ukazati na potrebu za sistemskim promjenama koje će omogućiti stvarnu inkluziju i podršku ženama s invaliditetom u Bosni i Hercegovini.

1. Definicija i kontekst

1.1. Invaliditet i rod

Prema *Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom (CRPD)*¹, invaliditet se ne definiše kao stanje ili nedostatak, već kao rezultat interakcije između osoba sa određenim oštećenjem i prepreka koje im onemogućavaju puno i ravnopravno učešće u društvu. CRPD naglašava potrebu za uklanjanjem društvenih, fizičkih i komunikacijskih prepreka koje limitiraju osobe s invaliditetom.

Invaliditet, prema CRPD, odnosi se na osobe „koje imaju dugotrajna fizička, mentalna, intelektualna ili čulna oštećenja koja, u interakciji s različitim preprekama, mogu ometati njihovo puno i efikasno učešće u društvu na ravnopravnoj osnovi sa drugima.“

Rod se odnosi na društveno definisane uloge, ponašanja, aktivnosti i karakteristike koje određeno društvo smatra prikladnim za žene i muškarce. Rod nije biološki određen, već je društvena konstrukcija koja oblikuje očekivanja prema osobama i značajno utiče na način na koji društvo percipira muškarce, žene i druge rodne identitete.

Rod i invaliditet često se ukrštaju na način koji dodatno marginalizuje osobe koje se suočavaju s oba izazova. Žene s invaliditetom, kao posebno ranjiva kategorija, susreću se s višestrukim oblicima diskriminacije. One nisu samo suočene sa preprekama koje proizilaze iz invaliditeta, već

¹ Izvor: https://www.mhrr.gov.ba/pdf/konvencija_bos.pdf

i sa rodnim ulogama koje mogu ograničiti njihove mogućnosti za obrazovanje, zapošljavanje i društveno učešće.

1.2. Statistički podaci

Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije, žene čine otprilike 19% ukupnog broja osoba sa invaliditetom.² Ove žene često imaju slabiji pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i radnim mestima, što dovodi do višestrukih oblika socijalne isključenosti.

- **Ujedinjene nacije (UN)**³ procjenjuju da žene čine skoro polovinu globalne populacije osoba sa invaliditetom, što znači da od ukupno milijardu osoba sa invaliditetom, gotovo 500 miliona čine žene.
- **Svjetska zdravstvena organizacija (WHO)**⁴ iznosi podatke koji pokazuju da osobe sa invaliditetom (uključujući žene) imaju dvostruko veći rizik od suočavanja s diskriminacijom u pristupu zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju i zapošljavanju nego osobe bez invaliditeta.
- Prema podacima iz **Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom (CRPD)**, žene sa invaliditetom širom svijeta suočavaju se sa većim rizikom od zlostavljanja, zanemarivanja i nasilja nego muškarci sa invaliditetom.
- U Evropi, prema podacima **Evropske agencije za temeljna prava (FRA)**⁵, oko 30% žena sa invaliditetom doživljava neki oblik nasilja tokom svog života, u poređenju sa 18% muškaraca sa invaliditetom.
- **EUROSTAT**⁶ iznosi da žene sa invaliditetom imaju veću vjerovatnoću da budu nezaposlene u poređenju sa muškarcima sa invaliditetom, a posebno one sa višim nivoom invaliditeta.
- **UNDP** izvještava da u zemljama Zapadnog Balkana žene sa invaliditetom dobijaju manje šansi za obrazovanje i zapošljavanje u odnosu na muškarce s invaliditetom, te da je rizik od siromaštva posebno visok za žene sa invaliditetom.
- **Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine**⁷ nema mnogo preciznih podataka o ženama sa invaliditetom, ali prema izveštajima, procjenjuje se da oko 12% populacije ima neki oblik invaliditeta, s tim da žene čine značajan dio.
- Prema **Izveštaju Institucije ombudsmena za ljudska prava u BiH**⁸, žene sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini suočavaju se sa visokim nivoima diskriminacije u zapošljavanju i obrazovanju, te su često ograničene u pristupu javnim uslugama zbog infrastrukturne nepristupačnosti.

² Izvor:

https://myright.ba/uimages/STUDIJA2020STANJU20PRAVA20ZENA2020S20INVALIDITETOM20U20BOSNI20I20HERCEGOVINI_decembar202023.pdf

³ United Nations. *Disability and Development Report: Realizing the Sustainable Development Goals by, for and with persons with disabilities*. New York: United Nations, 2019. Dostupno na: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/publication-disability-sdgs.html>

⁴ World Health Organization. *World Report on Disability*. Geneva: WHO Press, 2011. Dostupno na: https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf

⁵ European Union Agency for Fundamental Rights. *Violence against women: an EU-wide survey*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. Dostupno na: <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report>

⁶ Eurostat. *Disability statistics - Labour market access*. Luxembourg: European Commission, 2020. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Disability_statistics_-_labour_market_access

⁷ <https://bhas.gov.ba/>

⁸ https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2024040915403579bos.pdf

- **UN Women BiH** izvještava da su žene sa invaliditetom izložene većem riziku od nasilja u porodici i društvu, a pristup sigurnim skloništima i socijalnim uslugama je često ograničen.

2. Međunarodni kontekst i konvencije

2.1. Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom (CRPD)⁹

Usvojena: 2006. godine od strane Ujedinjenih nacija.

- *Cilj:* CRPD je prvi obavezujući međunarodni sporazum koji jasno definiše prava osoba sa invaliditetom. Naglašava ljudska prava i dostojanstvo osoba s invaliditetom, a član 6 posebno priznaje prava žena sa invaliditetom, ukazujući na dodatne prepreke i oblike diskriminacije s kojima se one suočavaju.
- *Važna načela za žene sa invaliditetom:* CRPD prepoznaje i rodnu dimenziju invaliditeta i obavezuje države da preduzimaju posebne mjere kako bi osigurale jednaka prava za žene i djevojčice sa invaliditetom. Ratifikacijom je Bosna i Hercegovina preuzela obavezu da uskladi svoje zakone, politike i prakse sa standardima koje Konvencija propisuje. Međutim, iako je CRPD pravno obavezujuća i u teoriji se primjenjuje, izazovi u praksi ostaju zbog neadekvatne implementacije i nedostatka efikasnog praćenja sprovođenja njenih odredbi.

2.2. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW)¹⁰

- *Usvojena:* 1979. godine od strane Ujedinjenih nacija.
- *Cilj:* CEDAW se bavi eliminacijom svih oblika diskriminacije nad ženama. Iako se specifično ne fokusira na invaliditet, u *Općem preporučenom komentaru br. 18*, CEDAW ističe potrebu za zaštitom prava žena sa invaliditetom i ukazuje na višestruku diskriminaciju.
- *Važna načela za žene sa invaliditetom:* Države su pozvane da razviju zakonske i institucionalne mjere koje omogućavaju inkluziju žena sa invaliditetom u sve sfere života, uključujući ekonomiju, politiku i društvene usluge.

2.3. Bečka deklaracija i akcioni program (Vienna Declaration and Programme of Action)¹¹

Usvojena: 1993. godine na Svjetskoj konferenciji o ljudskim pravima.

- *Cilj:* Dokument naglašava univerzalnost ljudskih prava i specifično ukazuje na važnost zaštite prava osoba sa invaliditetom, uključujući žene i djecu.
- *Važna načela za žene sa invaliditetom:* Bečka deklaracija zahtijeva da države članice Ujedinjenih nacija preduzimaju mjere za zaštitu i unapređenje prava žena sa invaliditetom, kao i njihovo pravo na ravnopravno učešće u društvu.

⁹ https://www.mhrr.gov.ba/pdf/konvencija_bos.pdf

¹⁰ https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/CEDAW_za-web.pdf

¹¹ <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/vienna-declaration-and-programme-action>

2.4. Agencija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena UN-a (UN Women)¹²

- *Uloga:* UN Women radi na promovisanju prava žena širom svijeta, uključujući žene sa invaliditetom. Organizacija podržava specifične programe i inicijative kako bi se osigurala rodna ravnopravnost, pristupačnost i podrška ženama sa invaliditetom u obrazovanju, zapošljavanju i zdravstvenim uslugama i sl.
- *Važna načela za žene sa invaliditetom:* UN Women zagovara inkluziju rodne perspektive u sve politike i zakone koji se odnose na osobe sa invaliditetom.

2.5. Održivi razvojni ciljevi (SDGs) – Agenda 2030¹³

- *Usvojena:* 2015. godine od strane Ujedinjenih nacija.
- *Cilj:* Agenda 2030 ima 17 ciljeva održivog razvoja, od kojih se nekoliko specifično bavi pravima žena i osoba sa invaliditetom. Cilj 5 odnosi se na postizanje rodne ravnopravnosti, dok cilj 10 poziva na smanjenje nejednakosti, uključujući osobe sa invaliditetom.
- *Važna načela za žene sa invaliditetom:* Agenda poziva na eliminaciju svih oblika nasilja i diskriminacije nad ženama i devojkama sa invaliditetom, te na stvaranje inkluzivnih društava koja nude jednake mogućnosti.

Međunarodni kontekst i konvencije igraju ključnu ulogu u definisanju standarda i obaveza država prema ženama sa invaliditetom. Ove konvencije naglašavaju važnost jednakih prava, pristupa obrazovanju, zdravstvu i zapošljavanju, kao i uklanjanja svih oblika diskriminacije nad ženama sa invaliditetom.

3. Zakonodavstvo u BiH i preporuke za unapređenje u korist žena sa invaliditetom i zabrane diskriminacije¹⁴

3.1. Zakon o zabrani diskriminacije (2009, izmjene 2016):

- **Šta pokriva:** Ovaj zakon zabranjuje sve oblike diskriminacije u javnom i privatnom sektoru, uključujući diskriminaciju po osnovu invaliditeta, pola, etničke pripadnosti i drugih karakteristika.
- **Da li prepoznaje žene sa invaliditetom:** Zakon formalno prepoznaje invaliditet i pol kao osnove za diskriminaciju, ali ne daje specifične odredbe za dvostruku diskriminaciju s kojom se suočavaju žene sa invaliditetom. U praksi, to znači da se žene često suočavaju sa proceduralnim preprekama u ostvarivanju svojih prava, jer je dvostruka diskriminacija nedovoljno jasno obuhvaćena zakonom.

¹² <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2021-11/UN-Women-Strategic-Plan-2022-2025-brochure-hbs.pdf>

¹³ <https://bosniaherzegovina.un.org/bhs/sdgs>

¹⁴ http://www.mpr.gov.ba/web_dokumenti/default.aspx?id=10698&langTag=bs-BA

3.2. Zakon o ravnopravnosti spolova (2003, izmjene 2009):

- **Šta pokriva:** Ovaj zakon ima za cilj osiguranje jednakosti između muškaraca i žena u svim oblastima društvenog života, uključujući zapošljavanje, obrazovanje, socijalnu i zdravstvenu zaštitu.
- **Da li prepoznaje žene sa invaliditetom:** Iako zakon formalno promovira ravnopravnost spolova, ne sadrži specifične odredbe za žene sa invaliditetom. Posljedica toga je da žene sa invaliditetom mogu biti diskriminirane zbog kombinacije invaliditeta i rodnih predrasuda, a zakon to nije u stanju adekvatno adresirati. Ovaj zakon sadrži odredbe o pristupačnosti za sve građane. Ove odredbe se odnose na obezbjeđivanje jednakih mogućnosti u pristupu obrazovanju, zapošljavanju i drugim javnim uslugama.

3.3. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom (entitetski zakoni):

- **Šta pokriva:** Ovi zakoni, koji se primjenjuju na nivou entiteta, osiguravaju prava na rad i profesionalno osposobljavanje osoba sa invaliditetom, uz davanje određenih beneficija poslodavcima koji zapošljavaju osobe sa invaliditetom.
- **Da li prepoznaje žene sa invaliditetom:** Zakon ne nudi specifične programe niti beneficije za žene sa invaliditetom, iako pruža osnovne mjere za rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom uopšte.

3.4. Zakon o socijalnoj zaštiti (entitetski zakoni):

- **Šta pokriva:** Zakon definiše pravo na socijalnu zaštitu za sve osobe kojima je ona potrebna, uključujući osobe sa invaliditetom.
- **Da li prepoznaje žene sa invaliditetom:** Zakon tretira osobe sa invaliditetom kao jedinstvenu grupu, bez prepoznavanja specifičnih potreba žena sa invaliditetom, posebno u vezi sa reproduktivnim pravima i specifičnim zdravstvenim uslugama.

3.5. Zakon o zdravstvenoj zaštiti i Zakon o zdravstvenom osiguranju (entitetski zakoni):

- **Šta pokriva:** Ovi zakoni uređuju prava na zdravstvenu zaštitu i osiguranje za sve građane, uključujući osobe sa invaliditetom.
- **Da li prepoznaje žene sa invaliditetom:** Iako obuhvataju osnovne zdravstvene usluge, ovi zakoni ne sadrže specifične mjere za žene sa invaliditetom u oblasti reproduktivnog zdravlja i pristupačnog liječenja.

Preporuke za unapređenje zakonodavnog okvira

1. **Uvođenje intersekcionalne zaštite:** Izmjenama Zakona o zabrani diskriminacije, potrebno je eksplicitno prepoznati i zaštititi žene sa invaliditetom od dvostruke diskriminacije na osnovu pola i invaliditeta. Ovo bi omogućilo lakše procesuiranje slučajeva koji uključuju kombinovanu diskriminaciju.
2. **Specifične mjere za ravnopravnost spolova u kontekstu invaliditeta:** Zakon o ravnopravnosti spolova može biti unaprijeđen uključivanjem posebnih odredbi koje

prepoznaju žene sa invaliditetom kao ranjivu grupu i osiguravaju im jednak pristup obrazovanju, zapošljavanju i zdravstvenoj zaštiti.

3. **Unapređenje prava na zdravstvenu zaštitu:** U Zakonu o zdravstvenoj zaštiti i osiguranju potrebno je definisati prava žena sa invaliditetom na pristupačne ginekološke usluge i reproduktivno zdravlje.
4. **Podrška za zapošljavanje žena sa invaliditetom:** Kroz Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju, moguće je uvesti dodatne subvencije i programe obuke koji će podržati zapošljavanje žena sa invaliditetom. Ovo bi uključivalo specijalizovane obuke za poslodavce o pravima i potrebama žena sa invaliditetom.
5. **Edukacija pravosudnih institucija:** Edukacija i obuka sudija i drugih pravnih stručnjaka o intersekcionalnoj diskriminaciji značajno bi doprinijeli efikasnijoj implementaciji zakona i boljoj zaštiti prava žena sa invaliditetom.
6. **Veća uloga nevladinih organizacija i društvene podrške:** Unapređenje zakonodavstva može biti podržano saradnjom sa nevladinim organizacijama koje zagovaraju prava osoba sa invaliditetom. Nevladine organizacije mogu imati ključnu ulogu u sprovođenju edukativnih kampanja i pružanju podrške ženama sa invaliditetom u ostvarivanju njihovih prava.

4. Oblici i uzroci diskriminacije

4.1. Diskriminacija u obrazovanju i zapošljavanju¹⁵

- Žene s invaliditetom često nemaju jednaku pristup obrazovanju i zapošljavanju zbog fizičkih barijera, nedostatka asistivnih tehnologija, neadekvatnih obrazovnih programa, i predrasuda da ne mogu raditi određene poslove.
- **Uzroci:** Društvene stigme i stereotipi da su osobe s invaliditetom "nesposobne" za obrazovanje i rad, nedostatak inkluzivnih obrazovnih politika, kao i neadekvatan zakonski okvir koji ne pruža dovoljne poticaje poslodavcima za zapošljavanje osoba s invaliditetom.

4.2. Diskriminacija u pristupu zdravstvenim uslugama¹⁶

Nedostatak fizičke pristupačnosti zdravstvenih ustanova, neadekvatna oprema i obučeno osoblje koji bi adekvatno pristupili ženama s invaliditetom, te nemogućnost ostvarivanja prava na redovno i kvalitetno liječenje.

- **Uzroci:** Prepreke u infrastrukturi i nedostatak stručnog znanja o specifičnim potrebama žena s invaliditetom, kao i institucionalna diskriminacija unutar zdravstvenog sistema.

4.3. Diskriminacija u porodici i društvenom životu

¹⁵ <https://www.osce.org/files/f/documents/d/c/448855.pdf>

¹⁶ https://fra.europa.eu/sites/default/files/factsheet-inequalities-discrimination-healthcare_hr.pdf

- Negativni stavovi porodice, prijatelja i zajednice često smanjuju mogućnost žena s invaliditetom da razvijaju autonomiju i nezavisnost. Ove žene su nerijetko prezaštićene, izolovane ili potpuno isključene iz odlučivanja o sopstvenom životu.
- **Uzroci:** Tradicionalne rodne uloge koje umanjuju prava žena uopšte, zajedno s predrasudama da žene s invaliditetom nisu sposobne donositi odluke, te osjećaj stida ili neprihvatanja u društvenoj zajednici.

4.4 Diskriminacija u političkom i javnom životu¹⁷

- Žene s invaliditetom su često marginalizovane u političkom životu, nemaju jednaku mogućnost učešća u donošenju odluka, što ih udaljava od procesa koji direktno utiču na njihova prava.
- **Uzroci:** Nedostatak političke podrške za integraciju osoba s invaliditetom, fizičke barijere u političkim institucijama i nevidljivost problema osoba s invaliditetom u društvu.

4.5. Nasilje nad ženama sa invaliditetom¹⁸

- Žene s invaliditetom su podložnije nasilju zbog njihove ranjivosti i zavisnosti, a nasilje može uključivati fizičko, emocionalno i ekonomsko zlostavljanje, te seksualno iskorištavanje.
- **Uzroci:** Nedostatak efikasnih zakonskih mehanizama zaštite, kao i stigma i osjećaj srama zbog prijavljivanja nasilja. Društveni stereotipi također povećavaju rizik od nasilja i marginalizacije.

4.6. Diskriminacija u ostvarivanju roditeljskih prava¹⁹

Žene s invaliditetom često se suočavaju s predrasudama o njihovoj sposobnosti da budu majke, što rezultira poteškoćama u ostvarivanju roditeljskih prava. U nekim slučajevima mogu se suočiti s oduzimanjem prava na starateljstvo nad vlastitom djecom.

- **Uzroci:** Društvene predrasude koje smatraju da žene s invaliditetom nisu u stanju adekvatno brinuti o djeci i nedostatak podrške u roditeljstvu, poput pristupa asistivnim uslugama, dodatno ograničavaju njihove roditeljske uloge.

4.7. Ekonomska diskriminacija i siromaštvo

- Žene s invaliditetom često su u većem riziku od siromaštva jer imaju ograničen pristup zaposlenju, nerijetko primaju niske plate, te često zavise od socijalne pomoći koja je nedovoljna za dostojanstven život.
- **Uzroci:** Nedostatak mogućnosti za stabilno zaposlenje, niži nivoi obrazovanja i stigmatizacija u društvu koje ne omogućava ženama s invaliditetom jednak ekonomski status. Socijalni programi su često nedovoljni i neprilagođeni stvarnim potrebama.

¹⁷ <https://www.osce.org/files/f/documents/d/c/448855.pdf>

¹⁸ <https://hrvatskiglasnik.ba/nasilje-nad-zenama-sa-invaliditetom-ozbiljan-problem-drustva/>

¹⁹ https://www.mhrr.gov.ba/PDF/djeca/Vodic_socijalna%20i%20ljudska%20prava%20za%20profesionalce.pdf

4.8. Pristupačnost javnih prostora i usluga

- Fizičke i informacijske barijere u javnom prevozu, institucijama, trgovinama i kulturnim objektima onemogućavaju žene s invaliditetom da učestvuju u svakodnevnim aktivnostima, što dovodi do društvene izolacije.
- **Uzroci:** Nepostojanje zakonske obaveze ili implementacije standarda pristupačnosti, te nedovoljna svijest o važnosti pristupačnosti i inkluzije u javnom prostoru i uslugama.

4.9. Pristup pravdi

- Žene s invaliditetom imaju otežan pristup pravnim institucijama, jer su često suočene s fizičkim i komunikacijskim barijerama, kao i nerazumijevanjem njihovih potreba od strane pravnih službenika.
- **Uzroci:** Nedovoljno obrazovanje pravnika i sudskog osoblja o specifičnim potrebama žena s invaliditetom, kao i zakonski okvir koji ne garantuje sveobuhvatnu podršku i pristup pravdi za žene s invaliditetom.

4.10. Diskriminacija u ostvarivanju seksualnih i reproduktivnih prava²⁰

- Žene s invaliditetom suočavaju se s preprekama u pristupu informacijama o seksualnom i reproduktivnom zdravlju, kao i s diskriminacijom pri donošenju odluka o rađanju djece. Često im nije pružena potrebna edukacija niti pristup odgovarajućoj zdravstvenoj njezi.
- **Uzroci:** Predrasude koje podržavaju ideju da žene s invaliditetom "ne trebaju" seksualnu i reproduktivnu edukaciju, nedostatak specifičnih zdravstvenih usluga za ovu populaciju, i stigmatizacija unutar zdravstvenog sistema.

Ovi oblici diskriminacije utiču na sve aspekte života žena s invaliditetom. Efikasna borba protiv ovih problema zahtijeva koordinisane napore kroz zakonske promjene, obrazovne reforme, podizanje svijesti, te podršku nevladinih organizacija i međunarodnih institucija za promovisanje prava i jednakih mogućnosti. Kao što je već navedeno, izuzetno ih je važno prepoznati i sistematski rješavati, jer imaju dubok uticaj na samostalnost, dostojanstvo i kvalitet života žena s invaliditetom.

5. Pristupačnost kao ključ za inkluziju i smanjenje diskriminacije

Pristupačnost javnih i privatnih prostora predstavlja osnovni uslov za ravnopravno učešće žena sa invaliditetom u društvu. Nedostatak pristupačnih objekata, transporta i informacija često ih sprječava da se uključe u obrazovanje, zapošljavanje i socijalne aktivnosti, dodatno ih izlažući diskriminaciji i socijalnoj izolaciji. Iako zakonski okvir u Bosni i Hercegovini obuhvata određene odredbe o pristupačnosti, one su često nedovoljno precizne i rijetko u potpunosti implementirane.

²⁰ <https://informator.hr/strucni-clanci/reproduktivna-prava-kao-ljudska-prava>

Postojeći zakonodavni okvir

U BiH ne postoji jedinstven zakon koji se u potpunosti posvećuje pristupačnosti za osobe sa invaliditetom. Prava na pristupačnost regulisana su kroz različite zakone i pravilnike:

- **Zakon o prostornom uređenju i građenju** propisuje prilagođavanje javnih zgrada, ali u praksi mnogi objekti ostaju nepristupačni.
- **Zakon o osnovama sigurnosti saobraćaja na putevima BiH** obuhvata obavezu prilagođavanja trotoara, prelaza za pješake i signalizacije, kao i javnog prevoza.
- **Pravilnici o tehničkim normativima** pružaju tehničke smjernice za pristupačnost, ali njihova primjena nije dosljedna.

6. Personalna asistencija kao rješenje za smanjenje diskriminacije

Za žene sa invaliditetom, koje često doživljavaju dvostruku diskriminaciju (zbog invaliditeta i zbog rodne neravnopravnosti), pristup personalnoj asistenciji ima nekoliko važnih aspekata:

1. **Oснаživanje i veća samostalnost:** Personalna asistencija omogućava ženama sa invaliditetom veću kontrolu nad svakodnevnim životom. Osposobljene i stručno obučene personalne asistentice ili asistenti mogu pomoći ženama da aktivnije učestvuju u obrazovanju, zapošljavanju i društvenim aktivnostima. To smanjuje njihovu zavisnost od porodice i bliskih osoba, što ih čini manje izolovanim i socijalno isključenim.
2. **Pristup obrazovanju i zapošljavanju:** Pristup personalnoj asistenciji može ukloniti fizičke i društvene prepreke koje često onemogućavaju ženama sa invaliditetom da završe obrazovanje ili nađu zaposlenje. Personalni asistenti mogu pružiti podršku u obavljanju svakodnevnih zadataka, omogućujući ženama sa invaliditetom da ravnopravno učestvuju u ovim sferama.
3. **Podrška u očuvanju privatnosti i dostojanstva:** Jedan od važnih aspekata personalne asistencije je prilagođavanje podrške individualnim potrebama korisnice, što doprinosi očuvanju privatnosti i dostojanstva.

Povezanost sa zakonodavnim okvirom

U BiH personalna asistencija još nije sistemski regulisana na način koji bi omogućio pristup ovoj usluzi svim osobama sa invaliditetom kojima je potrebna. Osiguranje pristupa personalnoj asistenciji ženama sa invaliditetom kroz zakonodavni okvir predstavljalo bi važan korak ka smanjenju diskriminacije. Uvođenjem ove usluge kao prava, smanjile bi se prepreke u obrazovanju, zapošljavanju i socijalnom uključivanju, a žene sa invaliditetom bi mogle lakše ostvariti ravnopravno učešće u društvu.

Preporuke za uvođenje personalne asistencije²¹

1. **Zakonodavna regulacija personalne asistencije:** Uvođenje personalne asistencije kao zakonskog prava za sve osobe sa invaliditetom u BiH, s posebnom pažnjom na specifične potrebe žena sa invaliditetom.
2. **Finansijska podrška i dostupnost:** Osiguravanje sredstava iz budžeta i fondova socijalne zaštite za finansiranje usluga personalne asistencije kako bi usluga bila dostupna svim osobama kojima je potrebna, bez obzira na njihovu finansijsku situaciju.
3. **Edukacija i obuka personalnih asistenata:** Uspostavljanje programa obuke za personalne asistente koji uključuju razumijevanje potreba žena sa invaliditetom, sa posebnim naglaskom na očuvanje dostojanstva korisnica.

Personalna asistencija može imati ključnu ulogu u smanjenju diskriminacije žena sa invaliditetom i omogućiti im veći stepen autonomije, aktivnije učešće u društvu i bolji kvalitet života.²²

7. Poređenje zakonodavnih okvira i kvaliteta života osoba sa invaliditetom u BiH i razvijenijim zemljama

Osobe sa invaliditetom u razvijenim zemljama poput Norveške i Danske uživaju znatno viši nivo podrške i prava u poređenju sa Bosnom i Hercegovinom. Razvijene zemlje sprovode sveobuhvatne politike inkluzije, obezbjeđujući pristupačnost, sistem socijalne zaštite, pristup obrazovanju i zapošljavanju, dok u BiH zakonski okvir i podrška za osobe sa invaliditetom ostaju ograničeni. Evo ključnih razlika:

7.1. Zakonski okvir i implementacija prava²³

- **Norveška i Danska:** Obje zemlje su među vodećim državama u oblasti prava osoba sa invaliditetom i njihovog uključivanja u društvo. Norveška i Danska su ratifikovale Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom (CRPD) i u potpunosti je implementiraju kroz svoje zakone i regulative. Prava osoba sa invaliditetom su jasno definisana i sprovode se kroz striktan nadzor, što obuhvata pravo na obrazovanje, zapošljavanje, socijalnu i zdravstvenu zaštitu itd.
- **Bosna i Hercegovina:** Iako je BiH ratifikovala CRPD, implementacija prava osoba sa invaliditetom nije na visokom nivou. Zakoni postoje, ali su nedovoljno detaljni i ne primjenjuju se dosljedno. Nedostatak specifičnih mjera za žene sa invaliditetom i neprepoznavanje njihovih potreba dodatno doprinosi nejednakostima.

7.2. Pristupačnost i infrastruktura²⁴

²¹ Save the Children. *Study on the Accessibility of Services for Children and Adults with Disabilities in the Western Balkans*. Sarajevo: Save the Children, 2017. Dostupno na: <https://www.savethechildren.net/>

²² European Network on Independent Living (ENIL). *Personal Assistance: Key to Independent Living*. Brussels: ENIL, 2016. Dostupno na: <https://enil.eu/personal-assistance/>

²³ Ministry of Health and Care Services, Norway. *User-Controlled Personal Assistance (UPA)*. Oslo: Norwegian Government, 2013. Dostupno na: <https://www.regjeringen.no/en/topics/health-and-care/user-controlled-personal-assistance-upa/id2006295/>

²⁴ World Health Organization. *Global Disability Action Plan 2014-2021: Better health for all people with disability*. Geneva: WHO Press, 2015. Dostupno na: <https://www.who.int/publications/i/item/who-global-disability-action-plan-2014-2021>

- **Norveška i Danska:** Pristupačnost je obavezna i zakonom regulisana u gotovo svim javnim i privatnim objektima. Pristup prilagođenim saobraćajnicama, javnom prevozu, obrazovnim ustanovama i radnim mjestima osigurava ravnopravan pristup svim građanima. Takođe, digitalne usluge u ovim zemljama su dostupne i prilagođene osobama sa invaliditetom.
- **BiH:** Pristupačnost je ograničena, posebno u javnim institucijama i javnom prevozu. Iako postoje propisi o pristupačnosti, njihova primjena je neujednačena, posebno u manjim sredinama. Mnogi objekti nisu prilagođeni, što dodatno otežava integraciju osoba sa invaliditetom.

4.3. Sistem socijalne i zdravstvene zaštite

- **Norveška i Danska:** Socijalna i zdravstvena zaštita je sveobuhvatna i uključuje besplatan pristup zdravstvenim uslugama, uključujući specijalizovane usluge za osobe sa invaliditetom. Socijalne usluge, kao što su personalna asistencija, rehabilitacija, tehnička pomagala i finansijska podrška, dostupne su kroz državne programe i lokalne zajednice. U ovim zemljama se mnogo ulaže u osiguranje kvaliteta života osoba sa invaliditetom, uključujući pravo na samostalan život.
- **BiH:** Zdravstvena i socijalna zaštita osoba sa invaliditetom su ograničene, a usluge personalne asistencije gotovo da nisu dostupne. Pružanje pomoći uglavnom zavisi od finansijskih mogućnosti pojedinca i njihovih porodica. Fondovi za podršku osobama sa invaliditetom su ograničeni, a dostupnost usluga varira između entiteta i kantona, što doprinosi neravnopravnosti.

4.4. Obrazovanje i zapošljavanje

- **Norveška i Danska:** Obrazovni sistem je inkluzivan, što znači da su obrazovne ustanove prilagođene za osobe sa invaliditetom, a nastavno osoblje je obučeno za rad. Zakonodavni okvir podržava zapošljavanje osoba sa invaliditetom kroz subvencije i obavezne kvote za poslodavce. Osobe sa invaliditetom uživaju podršku u radnom okruženju kroz personalnu asistenciju i tehnološka pomagala.
- **BiH:** Inkluzija u obrazovanju i zapošljavanju je još uvijek u razvoju. Većina obrazovnih ustanova nije prilagođena potrebama osoba sa invaliditetom, a podrška za zapošljavanje je minimalna. Poslodavci često izbjegavaju zapošljavanje osoba sa invaliditetom, a subvencije i podrška za zapošljavanje ove grupe su ograničene. Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom u BiH funkcioniše na entitetskim nivoima u Federaciji BiH i Republici Srpskoj, a njegov cilj je pružiti finansijsku podršku za profesionalnu rehabilitaciju, prilagođavanje radnih mjesta, obuke i subvencije za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, kao i stimulisanje poslodavaca koji ih zapošljavaju. Kroz subvencije za plate, tehničku podršku i prilagođavanje radnog mjesta, Fond smanjuje troškove poslodavcima i povećava šanse za zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Osim toga, Fond podržava programe rehabilitacije i osposobljavanja kako bi osobe sa invaliditetom razvile vještine potrebne za tržište rada, a takođe nudi i podršku samozapošljavanju kroz grantove i bespovratna sredstva za pokretanje malih preduzeća. Međutim, Fond se suočava s nizom izazova, uključujući ograničena sredstva koja često nisu dovoljna da pokriju sve zahtjeve, kao i nedosljedno finansiranje, što može ometati redovnu isplatu sredstava i planiranje dugoročnih programa. Takođe, nedostatak transparentnosti u kriterijima i procedurama za dodjelu sredstava može dovesti do nepravedne raspodjele, dok slab

domet programa i nedovoljna informisanost poslodavaca i osoba sa invaliditetom o mogućnostima koje Fond nudi dodatno ograničavaju njegovu efektivnost. U praksi, broj poslodavaca koji koriste pogodnosti Fonda je nizak, a programi rehabilitacije i osposobljavanja nisu uvijek u potpunosti prilagođeni potrebama osoba sa invaliditetom, zbog čega je potrebno dodatno unapređenje informisanja i promocije Fonda među ciljnim grupama kako bi se povećalo njihovo korištenje.

4.5. Podrška nevladinih organizacija i civilnog društva

- **Norveška i Danska:** Nevladine organizacije su ključni partneri u razvoju i sprovođenju politika za inkluziju osoba sa invaliditetom, a saradnja sa državom je aktivna i usklađena. Takođe, civilno društvo ima veliku ulogu u podizanju svijesti i promociji prava osoba sa invaliditetom.
- **BiH:** Nevladine organizacije su glavni izvor podrške za osobe sa invaliditetom, ali se suočavaju sa finansijskim ograničenjima i ograničenom saradnjom sa državnim institucijama. Inicijative civilnog društva često popunjavaju praznine u državnom sistemu, ali su resursi koje imaju na raspolaganju skromni.

8. Uloga nevladinih organizacija i aktivizma

8.1. Zagovaranje za zakonodavne promjene

NVO u Bosni i Hercegovini aktivno rade na promjeni zakonodavnog okvira kako bi se obezbijedila ravnopravnost osoba sa invaliditetom. Pored zalaganja za usklađivanje domaćih zakona sa međunarodnim standardima, poput Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom (CRPD), ove organizacije rade na uticaju zakona o jednakim pravima i zaštiti od diskriminacije žena sa invaliditetom.

8.2. Pružanje podrške i osnaživanje žena sa invaliditetom

NVO često organizuju obuke, radionice i programe osnaživanja za žene sa invaliditetom. Kroz ove aktivnosti, žene dobijaju znanja o svojim pravima, razvoju vještina i ekonomskoj samostalnosti, što im pomaže da prevaziđu predrasude i steknu veće samopouzdanje.

8.3. Edukacija i podizanje svijesti javnosti

Mnoge nevladine organizacije sprovode kampanje za podizanje svijesti o preprekama i diskriminaciji koje žene sa invaliditetom doživljavaju u svakodnevnom životu. Ove aktivnosti uključuju medijske kampanje, konferencije i projekte koji se fokusiraju na razbijanje stereotipa i predrasuda prema osobama sa invaliditetom, posebno ženama.

8.4. Pristup pravdi i zaštita prava

NVO u BiH često nude besplatnu pravnu pomoć i savjetovanje za žene sa invaliditetom koje se suočavaju sa diskriminacijom i nasiljem. Organizacije koje se bave ljudskim pravima, kao i organizacije koje se bave pravima osoba sa invaliditetom, rade na tome da obezbijede ženama sa

invaliditetom podršku u slučajevima diskriminacije, kako bi mogle da koriste zakonske mogućnosti i zaštite svoja prava.

8.5. Zagovaranje za poboljšanje pristupa javnim uslugama

Nevladine organizacije se takođe bore za pristupačnost javnih prostora i usluga za žene sa invaliditetom. Ovo uključuje aktivnosti koje zagovaraju bolju pristupačnost obrazovnim institucijama, zdravstvenim ustanovama i radnim mjestima, omogućavajući ženama sa invaliditetom da se uključe u društvene aktivnosti i ekonomske prilike.

8.6. Povezivanje sa međunarodnim organizacijama

U saradnji sa međunarodnim organizacijama, domaće nevladine organizacije prenose iskustva i standarde iz drugih zemalja i koriste ih kao osnovu za poboljšanje položaja žena sa invaliditetom u BiH. Razmjena dobrih praksi i primjena međunarodnih preporuka doprinose širenju znanja i unapređenju domaćeg zakonodavstva.

8.7. Studije slučaja i istraživački projekti

NVO sprovode istraživanja i analize o specifičnim izazovima sa kojima se suočavaju žene sa invaliditetom u BiH, što uključuje prikupljanje podataka o diskriminaciji, nasilju, kao i barijerama u pristupu obrazovanju i zapošljavanju. Ovi rezultati pomažu da se bolje razumije situacija na terenu i daju osnovu za razvoj ciljanih strategija.

8.8. Aktivizam kao osnova za društvene promjene

Aktivisti igraju vitalnu ulogu u pokretanju inicijativa i otvaranju tema u javnosti koje se tiču prava žena sa invaliditetom. Kroz javne proteste, kampanje i saradnju s medijima, oni doprinose boljem prihvatanju i razumijevanju žena sa invaliditetom i smanjenju diskriminacije.

NVO i aktivisti time podižu nivo svijesti i empatije u društvu, doprinoseći smanjenju diskriminacije i uspostavljanju društva jednakih mogućnosti.

9. Zaključak

Diskriminacija žena s invaliditetom u Bosni i Hercegovini složen je i višedimenzionalan problem, koji se ne može riješiti samo postojećim zakonskim okvirom. Iako Bosna i Hercegovina ima zakone i međunarodne obaveze koje zabranjuju diskriminaciju, žene s invaliditetom i dalje se suočavaju s dvostrukim barijerama – kao žene i kao osobe s invaliditetom. Zakoni često nedovoljno prepoznaju specifične potrebe ove grupe, što dodatno otežava njihovu primjenu u praksi.

Za postizanje stvarne ravnopravnosti, potrebno je unaprijediti zakonodavni okvir kako bi prepoznao interseksionalne oblike diskriminacije i osigurao pristupačne i inkluzivne usluge. Uvođenje personalne asistencije, prilagođavanje obrazovnih institucija i radnih mjesta, te podrška kroz nevladine organizacije predstavljaju ključne korake u smanjenju diskriminacije i poboljšanju kvaliteta života žena s invaliditetom. Samo kroz sveobuhvatan pristup i angažman cijelog društva može se omogućiti ravnopravno učešće i dostojanstven život za sve žene s invaliditetom u Bosni i Hercegovini.

